

Özet

Mevlâna'nın Mesnevî'sine 15. yüzyıldan bu yana birçok şerh yazılmıştır. Bu şerhlerin birçoğu mensur, bir kısmı da manzum şerhlerdir. Biz bu çalışmamızda Aydınlı Dede Ömer Rûşenî'nin Mesnevî'deki Musa ile Çoban Hikâyesi'nden esinlenerek yazdığı Çobannâme ile Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinden hareketle kaleme aldığı Neynâme adlı eserlerini ele aldık. Çalışmada, ilk önce Rûşenî'nin hayatı, eserleri daha sonra Çobannâme, Çobannâme'nin bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki bölümlerde Çobannâme, şerh metodu açısından değerlendirilmiş, şarihin maksadına, şerhin kaynaklarına değinilmiş, Rûşenî ile diğer şârihlerin ilgisine yer verilmiştir.

Neynâme'nin incelendiği diğer bölümde ise Neynâme ile ilgili genel bilgiler verilmiş, eserin bölümleri açıklanmıştır. Daha sonra Neynâme, şerh metodu açısından değerlendirilmiş, Neynâme'nin şerhinde Rûşenî ile diğer şârihler arasındaki bağlantılar ortaya konmuştur. En son da Neynâme'nin kaynakları ile ilgili bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Ömer Rûşenî, Çobannâme, Neynâme.

Aydınlı Dede Ömer Rûşenî (d. 1486-1487), Çobannâme and Neynâme Stories

Abstract

Many commentaries have been written on Mevlâna's Mathnawî since the 15th century. Most of these commentaries are in prose and some are in verse. In this study, we discussed the works of Aydınlı Dede Ömer Rûşenî, named Çobannâme, which he wrote inspired by the Story of Moses and the Shepherd in Mathnawî, and Neynâme, which he wrote based on the first eighteen couplets of Mathnawî. In the study, information was first given about Rûşenî's life and works, then about Çobannâme and the sections of Çobannâme. In the following chapters, Çobannâme was evaluated in terms of the commentary method, the sources of the commentary were mentioned, and the interest of Rûşenî and other commentators was included.

In the other section where Neynâme is examined, general information about Neynâme is given and the sections of the work are explained. Then, Neynâme was evaluated in terms of commentary method, and the connections between Rûşenî

* Öğr. Gör. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, bbilge@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8851-4062

and other commentators were revealed in the commentary of Neynâme. At the end, information about the sources of Neynâme is given.

Keywords: Dede Ömer Rûşenî, Çobannâme, Neynâme.

Giriş

Mevlâna'nın 1260-1267 yılları arasında yazdığı yaklaşık 26.000 beyitten ve altı ciltten oluşan Mesnevî'si Türk edebiyatında yazıldığı dönemden bu yana çok fazla ilgi görmüştür. Farsça yazılan bu eser daha sonraki dönemlerde birçok kişi tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. 15. yüzyılla birlikte başlayan şerh geleneği günümüzde de devam etmektedir. Mesnevî'nin tamamına veya bir bölümüne yapılan şerhlerin toplamı kırk beş civarındadır. Mesnevî'ye yapılan şerhlerin çoğu Mesnevî'nin bir bölümüne yapılan şerhlerdir. Mesnevî'nin tamamına yapılan şerhler şu anki bilgilerimize göre yedidir.

Mesnevî'nin şerhleri çoğunlukla mensur olarak kaleme alınmıştır. Mensur şerhlerin yanında manzum şerhler de vardır. Bu manzum şerhler Mesnevî'nin bir kısmına yapılan şerhlerdir.² Biz bu çalışmamızda 15. yüzyılda Aydınli Dede Ömer Rûşenî tarafından Mesnevî'deki Musa ile Çoban Hikâyesi'ne ve Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine manzum olarak yazılan Çobânnâme ve Neynâme adlı şerhleri incelemeye çalıştık.

Çobannâme ve Neynâme ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu eserlerin eski harfli metinleri günümüz alfabesine aktarılmış ve bunlarla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Çobannâme'ye, birçok araştırmacı tarafından Mesnevî'deki Musa ile Çoban hikâyesinin genişletilmiş tercümesi olarak bakılır. Hasibe Mazıoğlu, Musa ile Çoban Hikâyesi'nin genişletilmiş tercümesi ifadesini kullanmıştır (Mazıoğlu, 1988: 53). Semra Aydemir de Çobannâme için, genişletilmiş tercüme ifadesini kullanır (Aydemir, 1990: 21). Mustafa Uzun, Musa ile Çoban Hikâyesi'nin serbest tercümesidir, der (Uzun, 1990:VIII). Semra Tunç, genişletilmiş telif bir eser olarak tabir eder (Tunç, 1997: 239). Hidayet Ünal, telif tercüme ifadesini kullanır (Ünal, 2003: 18). Hanifi Vural, eserin, giriş kısmıyla nasihatlerle hikâyelerle tercüme olmaktan uzaklaşıp telif bir eser hüviyeti kazandığını ifade etmiştir (Vural, 2004: 8).

² Son dönemlerde Mesnevî'nin şerhleri üzerine yapılan tasnif çalışmaları için bakınız: Kılıç, Atabey (2007). "Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi", *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan*; Kılıç, Atabey (2012). "Mevlevîlik Kültürüne Katkı Mesnevî Şerhleri Projesi", *Sufi Araştırmaları- Sufi Studies*, Sayı 2, 2012, s. 13-23; Güleç, İsmail (2009). "Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.879, s. 214-230; Özdemir, Mehmet (2016). "Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/20 Fall 2016, p. 461-502

Orhan Kemal Tavukçu da Mustafa Uzun gibi telif-tercüme ifadesini dile getirmiştir (Tavukçu, 2005: 36). Eser hakkında en son yapılan çalışmalardan biri Necip Fazıl Şenarşlan'a aittir. Şenarşlan, Çobannâme için eserin birebir çeviriden ziyade bir edebî adaptasyon formunda kaleme alınmıştır, bu cihetiyle eser, telif-tercüme bir eser olarak değerlendirilebilir ifadelerini kullanır (Şenarşlan, 2020: 18). Biz de Çobannâme'ye sadece bir tercüme demenin eksik bir değerlendirme olacağını düşünüyoruz. Mesnevî'de aşağı yukarı doksan beyit olarak yer alan hikâye Çobannâme'de beş yüzü aşkın beyitle şerh edilmiştir. Eserde yer alan hikâyeler, temsiller, nasihatler, yeri geldiğinde ayet ve hadislerle göndermelerle birlikte yapılan açıklamalar Çobannâme'ye başlı başına telif bir eser olma özelliği kazandırmıştır. Biz çalışmamızda Çobannâme'yi, Mesnevî'deki Musa ile Çoban hikâyesi ile mukayese ederek Rûşenî'nin şerh yöntemi çerçevesinde değerlendirdik.

Çalışmamıza konu olan Aydınli Dede Ömer Rûşenî'nin diğer manzum şerhi Neynâme'dir. Neynâme, Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine 1000'i aşkın beyitle yapılan bir şerhtir. Neynâme üzerinde de birden çok çalışma yapılmıştır. Arap harfli metin ilk olarak 1990 yılında Mustafa Uzun tarafından 2020 yılında ise Necip Fazıl Şenarşlan tarafından latin harflerine aktarılmıştır. Uzun, Neynâme'yi 1028 beyit, Şenarşlan ise 1082 beyit olarak tespit etmiştir. Çalışmamızda, Neynâme'yi Mesnevî'nin ilk on sekiz beytiyle mukayese ederek incelemeye çalıştık. Rûşenî'nin Neynâme'de kullandığı kaynakları şerh metodu çerçevesinde değerlendirdik.

Dede Ömer Rûşenî'nin Hayatı

Asıl adı Ömer b. Ali İbnu binti Umur Bey'dir. Aydın'ın Tire yakınlarındaki Güzelhisar kasabasındandır (Tavukçu, 2005: 18). Özellikle Neynâme adlı eserinde memleketi, hayatının bazı kesitleri hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca doğup büyüdüğü yerler olan Tire ve Aydın'a “tîre” ve “rûşen” sözcükleriyle göndermelerde bulunur:

Sorarsan tuhfesi Mısır'ın şekerdir
Velî Aydın ilinin Rûşenî'dir (Şenarşlan, 2020: 503)

Küfrümi hod-binligümi din iden
Tîreliğüm Rûşen u Aydın iden (Ünal, 2003: 113)

Giderüp iflasunı ide ganî
Tîreliğün eyleyüben rûşenî (Ünal, 2003: 124)

Eski kaynaklarda Rûşenî'nin doğum tarihi ile ilgili kesin bilgiler yoktur. Bazı kaynaklar 820/1417 tarihini vermişlerdir fakat bunları kesin olarak kabul etmek mümkün değildir (Ünal, 2003: 15). Aydınli olması hasebiyle şiirlerinde Rûşenî mahlasını kullanmıştır.

Rûşenî'nin eğitim hayatının bir kısmını Tire'de bir kısmını da Bursa'da sürdürdüğüne dair bilgiler vardır. Şairin gençlik döneminde Bursa'da geçirdiği süre zarfında Tokatlı Melihî ile yakın arkadaş oldukları da bilinmektedir. Daha sonraki yıllarda Larende'ye ağabeyi Alaattin Çelebi'nin yanına gitmiştir. Bir süre burada kaldıktan sonra rivayetlere göre ağabeyinin telkinleriyle Bakü'ye giderek Şeyh Yahya Şirvanî'ye intisap etmiştir. Orada tasavvuf tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra Bakü, Gence, Berdaa, Şirvan, Karabağ gibi yerlerde irşad vazifesi görmüştür (Tavukçu, 2005: 22). Rûşenî daha sonraki yıllarda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'la tanışmıştır. Uzun Hasan, Rûşenî'nin ününü duyduğu zaman kazaskeri Kadı Hasan'ın nişancısı İbrahim Gülşenî'yi Tebriz'e gelmesi için Dede Ömer Rûşenî'ye göndermiştir. Gülşenî elçi göreviyle Dede'nin yanına gitmiştir. Bu aşamada Rûşenî'nin daveti kabul edip Uzun Hasan'ın yanına gidip gitmediği muallaktır ama bu olayların neticesinde İbrahim Gülşenî müridini bulmuş Rûşenî'ye intisap etmiştir, bilindiği gibi onun halifesi olmuştur. Dede, daha sonra Sultan'ın eşi Selçuk Şah Begüm tarafından Tebriz'e davet edilmiştir. Dede Ömer, bunun üzerine Tebriz'e gelmiş ve oraya yerleşmiştir. Uzun Hasan'ın ölümünden sonra tahta sırasıyla Halil Sultan ve Yakup Bey geçmiştir. Rûşenî, Yakup Bey zamanında da sarayla yakınlığını sürdürmüştür. Kaynakların birçoğu Rûşenî'nin 891/1486-87'de öldüğünü belirtmiştir. Sicill-i Osmanî, ölüm tarihi olarak 907/1501-2 yılını vermiştir. Mezarının yeri konusunda yaygın kanaat Tebriz'de Selçuk Hatun tarafından yaptırılan tekkenin haziresinde medfun olduğudur. Bazı kaynaklar ise mezarının Tebriz'in Maksudiye Mahallesi'nde gömülü olduğunu söylemişlerdir (Tavukçu, 2005: 26).

Eserleri

Miskinnâme

Mevlâna'nın Mesnevî'sinin sadeleştirilmiş hâli gibi görünse de aslında Rûşenî'nin telif eserlerindendir. Eser, hem külliyat içerisinde hem de müstakil olarak çeşitli kütüphanelerde yer almaktadır. Genellikle öğüt içerikli metinlerden oluşur. Tasavvufun ahvali, sufinin hâlleri, büyük mutasavvıfların hikmetli sözleri, Şeyh Şibli'ye dair bazı hikâyeler, Hz. Ali hakkında bazı kıssalar, Miskinnâme'nin genel konusunu içerir. 1174 beyittir (Şenarslan, 2020: 15).

Der Kasemiyât ve Münâcât

76 beyit tutarında, kaside nazım şeklinde yazılmış olan eser, aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Aslında Dîvân arasında da değerlendirilebilecek olan eser, üzerinde çalıştığımız nüshalarda ayrı bir metin olarak Çobânnâme'den sonra verilmiştir. Bu bakımdan ayrı bir eser olarak da değerlendirilebilir. Konu itibarıyla adından da anlaşılacağı üzere Allah'a övgü, yakarış ve yalvarmadır. Aynı zamanda eserde Allah'ın 1001 isminden oldukça fazla alıntılar yapılmıştır. Bunun dışında bazı sahabelerin, evliyaların ve peygamberlerin de isimleri zikredilmiştir (Şenarslan, 2020: 20).

Der Medh-i Mesnevî-i Ma'nevî-i Mevleviyyet

89 beyit tutarında, kaside nazım şeklinde yazılmış olan eser, aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere Mevlâna'nın Mesnevî ve Fih-i Mâfih isimli eserlerinin ve Mevlâna'nın övgüsünü içermektedir (Şenarslan, 2020: 20).

Kalemnâme

Mesnevî nazım şeklinde yazılmış 101 beyitlik küçük bir eserdir. Kalemnâme bazı nüshalarda Dîvân içinde yer almış bazı nüshalarda ise Neynâme'den sonra yer almıştır (Şenarslan, 2020: 23).

Silsile-nâme-i Meşâyih

Hız. Ali'den başlayarak Halvetiyye tarikatın silsilesinin verildiği kaside formundaki bu manzume Farsçadır. Rûşenî'den sonra yapılan ilavelerle beyit sayısı kırk ikiye çıkan *Silsile-nâme*, Halvetiyye'nin devamının da temenni edildiği bir dua bölümü ile son bulur (Tavukçu, 2005: 38). Bahsedilen bu eser Şenarslan tarafından ayrı bir eser olarak değil *Dîvân* içinde 7. kaside olarak verilmiştir (Şenarslan, 2020: 14).

Arapça Mensur Eserleri

Hâşiye alâ Envârî't-Tenzil ve Esrârî't-Te'vîl

Kaynaklarda böyle bir eserden bahsedilmemektedir. Türkiye kütüphanelerinde üç nüshası vardır (Şenarslan, 2020: 25). Ancak eserin Millet Kütüphanesindeki nüshasında "Hazret-i Dede 'Ömer Rûşenî efendimizün Sûre-i Bakara hâşiyesi ve tarikatnâmesi..." şeklinde bir ifade bulunmaktadır (Tavukçu, 2005: 39). Ayrıca eserde kırmızı mürekkeple yazılmış li-Rûşenî, er-Rûşenî ifadeleri de bulunmaktadır (Uzun, 1982: 53).

Tarikatnâme

Arapça, küçük bir risale olan *Tarikat-nâme*'nin baş taraflarında 'mürşid nasıl olmalıdır?' sorusuna cevap arandıktan sonra, müridin bir gün boyunca yapması gerekenler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Kısaca tarikat âdâbı, mürşid-mürid ilişkileri ve karşılıklı durumları ele alınmıştır (Tavukçu, 2005: 39). Eserin bilinen tek nüshası yukarıda zikredilen *Hâşiye* ile birlikte aynı yazmanın içerisinde bulunmaktadır.³

Risâle fi't-tecvîd ve fi't-tasavvuf

Kaside-i Bürde'nin Arapça şerhi ile Rûşenî'nin

Mest-i râh olan müsterâh olmaz

Müsterâh olan mest-i râh olmaz

matla'lı gazelinin Türkçe şerhinden ibarettir. Rûşenî adına kayıtlı olan bu eser 1473 yılında te'lif edilmiştir (Tavukçu, 2005: 40).

Rûşenî'nin diğer eserleri Çobannâme ve Neynâme hikâyeleridir. Bu eserler Mesnevî'nin bir kısmına yapılan manzum şerhlerdir. Çalışmamızın asıl konusu da bu eserleri "Mesnevî Şerhleri" çerçevesinde değerlendirmektir. Bundan sonraki bölümde bu konuya değineceğiz. İlk önce bu eserler, daha sonra eserlerin içerikleri hakkında bilgi verip bunları şerh metodu açısından değerlendireceğiz.

Çobannâme ve Neynâme Eserlerinin Mesnevî Şerhleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Çobannâme, Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki "Musa ile Çoban" hikâyesinin genişletilmiş çevirisidir (Mazıoğlu, 1988: 53). Metnin baş tarafındaki Farsça dibaceden anlaşıldığına göre Rûşenî, Çobannâme'yi arkadaşlarının ısrarı üzerine Mevlâna'nın Mesnevî'sindeki "*Kıssa-i Çoban bâ Mûsâ*" başlığını taşıyan bölümden tercüme etmiştir (Tavukçu, 2005: 35).

Çobannâme'nin konusu Mesnevî'den alınmıştır fakat Rûşenî eserini meydana getirirken Mesnevî'nin beyitlerine bağlı kalmadan serbest davranmıştır. Mesnevî'de birkaç beyitle anlatılan bir bölüm Çobannâme'de otuz civarı beyitle anlatılmıştır. Mazıoğlu'nun dediği gibi eser Mesnevî'deki "Musa ile Çoban" hikâyesinin genişletilmiş çevirisi niteliğindedir. Bunun yanında eserde münacatlar, nasihatnameler, hadis tercümeleri gibi kısımların olması esere telif bir eser hüviyeti kazandırmıştır (Tavukçu, 2005: 36).

³ Millet Ktp. Ali Emiri, nu. 4670/2. 39

Çobannâme Nüshaları Hakkında

Dede Ömer Rûşenî ve Çobannâme ile ilgili daha önce yapılan çalışmalara göre Çobannâme'nin müstakil ve Rûşenî külliyyatı içinde yurt içi ve yurt dışı olmak üzere altmışın üstünde nüshası vardır (Tavukçu, 2005: 93; Şenarslan, 2020: 26). Burada nüshalarla ilgili birkaç ekleme yapmak yerinde olacaktır. Orhan Kemal Tavukçu tarafından Millî Kütüphane A.3828'deki nüsha, Şenarslan tarafından da gösterilmiştir fakat Şenarslan bu eserin kataloga Şeyh Galib Mehmed Esad Efendi olarak yanlış girildiğini ifade etmiştir. İncelediğimizde bu yazmanın kayıtlandırılmasında sorun olmadığını gördük. Bursa İl Halk Kütüphanesi 2189 olarak gösterilen nüsha aslında Bursa İnebey Kütüphanesindedir. Bursa İnebey, Ulu Cami 2144'deki nüsha Tavukçu tarafından Külliyyat nüshalarından biri olarak gösterilmiş ama Şenarslan tarafından bu nüshada sadece Dîvân'ın olduğu söylenmiştir. İncelediğimizde 78b varâğı itibarıyla Çobannâme'yi görüyoruz. Çorum İl Halk Kütüphanesi 4764'te sadece Dîvân değil, Çobannâme de bulunmaktadır (Dijital 101. görüntü itibarıyla). Tavukçu ve Şenarslan, Çorum İl Halk kütüphanesi 2133'te sadece Dîvân var demişlerdir fakat 32b itibarıyla Çobannâme'yi görüyoruz. Kütahya Vahid Bey 1182'de kayıtlı nüshaya ulaşamadık fakat bu kütüphane koleksiyonları arasında 1600'de Rûşenî'nin Külliyyatı var. Bu yazmada 11b varâğı itibarıyla Çobannâme Mesnevîsi başlıyor.

Elbette çok fazla nüshası olan eserlerin ve belirli bir tertip sırası olmayan divanların nüshalarını tespit etmek çok kolay bir iş değildir. Yine de Rûşenî'nin Çobannâmesi'nin nüshalarının yeri, sayısı hakkında ayrıca bir araştırma yapılabilir. Bununla birlikte hangi eserlerinin müstakil, hangi eserlerinin Külliyyât veya Dîvân içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine dair bir tasnif çalışması yararlı olabilir.

Çobannâme Bölümleri

Çobannâme, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla yazılmış 530 beytlik bir eserdir. Çobannâme mensur bir mukaddime ile başlar. Peygamber ve ashabına salat ve selamdan sonra Rûşenî, eseri niçin yazdığını belirtir.

Çobannâme'nin bölümlerini ve epizotlarını şu şekilde sıraladık: Mensur Bölüm; Mevlâna ve Mesnevî Övgüsü; Eserin Niçin yazıldığı: 19. beyit; Hz. Musa Övgüsü: 24-29 beyitler arası; Çobanın Allah'a yakarışı: 30-60. beyitler arası; Musa'nın Çoban'a tuhaf sözlerle kime yakarıшта bulunuyorsun dediği kısım: 61-62. beyitler; Hz. Musa'nın Çoban'ın verdiği cevaba kızması: 64-79. beyitler arası; Çoban'ın Musa'nın sözlerinden dolayı hayrete düşmesi: 80-99. beyitler; Tanrı'nın Musa'ya kızması: 100-165. beyitler arası; Tanrı'nın Musa'ya Çoban'ın özelliklerinden bahsetmesi: 166-181. beyitler arası; Tanrı'nın Musa'ya

kızmasından sonra Musa'nın içinde bulunduğu durum: 182-187. beyitler arası; Musa'nın Çoban'ı görmesi Çoban'ın durumu, Musa'nın Çoban'a tavrı: 188-191 beyitler arası; Musa'nın Çoban'ı gördükten sonra Tanrı'nın sözlerini ona aktarması: 192-208. beyitler arası; Nasihat: 275-288 beyitler arası; Hz. Musa'nın vasıflarının anlatıldığı bölüm: 289-292 beyitler arası; Musa ile bir koyun arasında geçen hikâye: 293-303 beyitler arası; Münacaat-ı Rûşenî: 304-318 beyitler arası; Zamanın Musa'sı olan Çoban hikâyesi: 319-343 beyitler arası; Rûşenî'nin Münacatları, Nasihatleri: 344-466 beyitler arası; Bir Hadisi Kutsi Tercümesi: 467-474 beyitler arası; Hz. Musa'nın hayrete düşmesi: 475-489 beyitler arası; Pend: 490-495. beyitler arası; Temsiller: 496-512. beyitler arası; Çobannâme hikâyesinin bitişi: 513-530. beyitler arası.⁴

Çobannâme'de Şerh Metodu

Şerhlerle ve Mesnevî şerhleri ile ilgili birtakım tasnif çalışmaları yapılmıştır. Bu konudaki en son çalışma Mehmet Özdemir'e⁵ aittir. Özdemir, daha önce Atabey Kılıç ve İsmail Güleç'in⁶ yaptıkları tasnifleri değerlendirmiş yeni tekliflerle başka bir tasnif oluşturmuştur. Çobannâme, Mesnevî'ye yapılan şerhler sınıflandırılmasında Mehmet Özdemir'in tasnifine göre "Mesnevî'nin Bir Kısımına Yapılan Manzum Şerhler" kategorisinde yer alır.

Çobannâme'nin şerh ve tercüme çerçevesinde nasıl bir eser olduğuna dair görüşleri giriş kısmında belirtmiştik. Çobannâme için tercüme, genişletilmiş çeviri, telif-tercüme gibi ifadelerin kullanıldığını dile getirmiştik. Çobannâme için bir şerh olduğuna dair ifadeler pek kullanılmamıştır. Rûşenî, Mesnevî'deki bazı beyitleri manzum olarak şerh etmiştir. Bazı beyitleri birebir çevirmiştir. Bazı beyitler Rûşenî için kaynak teşkil etmiş, Rûşenî bu beyitleri çevirmiş, şerh etmiş, yorumlamış yani bu konuda serbest davranmıştır. Şerhini icra ederken bazen nasihatler telkin etmiş bazen anlatmak istediği başka konulara geçiş yapmıştır. Kimi zaman aşk konusunu uzunca anlatmış kimi zaman tasavvuf kavramlarına, mertebelerine değinmiştir. Sonuçta Dede Ömer Rûşenî, Mesnevî'de yer alan bir hikâyeyi alıp kendi üslubuna göre nasihatnâme tarzında bir eser telif etmiştir.

⁴ Beyitlerin sıra numarasını verirken Hidayet Ünal'ın çalışmasını esas aldık.

⁵ Özdemir, Mehmet (2016). "Mesnevî'nin Türkçe Şerhleri", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/20 Fall 2016, p. 461-502

⁶ Güleç, İsmail (2009). "Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.879, s.214-230.

Rûşenî, Çobannâme'ye mensur girişle başlamıştır. Peygambere salat u selamdan sonra eserini niçin yazdığını dile getirmiştir. Rûşenî, daha sonra eserinin kaynağının Mesnevî'deki Musa ile Çoban hikâyesi olduğunu ve bu eseri oluştururken Mevlâna'nın manevî olarak himmetini aldığını anlatmıştır:

Mesnevî içinde şubân kıssasın

Nazm idüp alan özinün hissesin (19)⁷

Rûşenî'ye himmet idüp hûb u hoş

Âyinesinde komayup hiç gış

Rûhuna tûti bigi telkîn iden

Kandı ilen ağzını şîrin iden

Bilmek için terceme iden sözün

Rûşenî şeklini koyup kendüzin (Ünal 20-22)

Ünal çalışmasında, Mesnevî'de Çoban'ın övülmesi ile ilgili bölümün olmadığını söylemiş olsa Çobannâme'de Çoban'ın 15-16 beyitlik bir kısım ile övüldüğünü söylemiştir. Böyle bir başlık Mesnevî'de yoktur fakat dolaylı şekilde Çoban'ın övüldüğü yerler mevcuttur:

Mesnevî

Z'ân ki dil cevher büved güften 'araz

Pes tufeyl âmed 'araz cevher garaz (1767)⁸

Ger hatâ gûyed ûrâ hâtî megû

Ger büved pürhûn şehîdân râ meşû (1772)

Çobannâme

Söyledügi sözde garaz olmıyan

Cevher olan sözi araz olmıyan (170)

Hazret-i Mûsâ'nın yolda giderken bir çobanın Allah'a yalvarması Mesnevî'de beş beyitle dile getirilmiştir. Rûşenî bu beyitleri birebir tercüme etmemiştir. Bu

⁷ Burada Çobannâme beyitlerini ve numaralarını verirken Hidayet Ünal çalışmasına göre aldık: Ünal, Hidayet; *Rûşenî Ömer Dede'nin Çobân-nâme Mesnevisi (İnceleme-metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü. SBE, Erzurum, 2003.

⁸ Burada Mesnevî beyitlerine numara verirken Mesnevî'nin ikinci cildine yapılan şerh ile ilgili çalışmayı esas aldık: Yalap, H. (2014). İsmâil Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük), Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2014.

kısım Çobannâme’de otuz civarı beyitle anlatılmıştır. Aşağıda bunların bir kısmını gösterdik:

Mesnevî

Dîd Mûsâ yek şubânîrâ berâh

K’û hemî güft ey Hudâ ü ey Îlâh (1726)

(Hazret-i Mûsâ ‘aleyhisselâm yolda bir şubânı gördi ya’nî Tûr Tagına giderken yolda bir çoban gördi ki ol çoban eyidürdi ey Kerîm ü ey Îlâh...) (Ankaravî şerhinden)

Tû kücâyî tâ şevem men çâkeret

Çârîket düzem künem şâne seret (1727)

(Sen kandasın tâ ben senün çâker ü hizmetkârın olam seniün çârîkunı dikem seniün başını tarayam) (Ankaravî şerhinden)

Çobannâme

Gördi ki yolda tutuban bir çubân

Derdile âh eyleyüp ider figân

Dir ki eyâ cümleye şâh u ilâh

Vey kamuya mesned-i puşt u penâh

...

Kuzucuk iltûp tapunı güderem

Kapuna toyunca yüzüm sürerem

Çaruğın dikerem ey bî-nazîr

Öğüne andan getürüp nân u şîr (31-34)

...

Mesnevî

Ba’d ezîn ger şerh gûyem eblehîst

Z’ân ki şerh-i îr verâ-yı âgesîst (1781)

Ger begûyem ‘aklhârâ ber küned

Ver nüvisem bes kalemhâ bi’ikened (1782)

Çobannâme

Sorma ne diyü çekme emek

Binde birin kimseye olmaz dimek (184)

Çobannâme’de tasavvuf kültürünün etkilerini eserin tamamında görürüz. Eserde birçok yerde maddiyat yanında maneviyat; ilim karşısında hikmet; akıl karşısında aşk; sûret karşısında sîret galip getirilir. Zaten Musa ile Çoban hikâyesinin özü de hikmet ve sîrettir. Eserde ana fikir olarak aşkın akıldan; samimiyetin, kalp güzelliğinin dış görünüşten çok daha üstün olduğu düşüncesi işlenir. Şu beyitlerde, içten bir âh etmenin, samimiyetin, aşkın her türlü eylemden, sözden, belagatten daha üstün olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte aşk-akıl karşılaştırmasına, aklın aşk karşısında eksik kaldığına yer verilmiştir:

*Bil ki bulardan kamu ey merd-i râh
Yahşidurur sûzişle bir kez âh (132)*

*‘Akl eşegidür burada katı leng
Balçığa batmış bigi hayrân u deng (134)*

Rûşenî, Çobannâme’de şerhini icrâ ederken yeri geldiğinde tasavvuf mertebelerine değinir. Varlık mertebelerinin dördüncüsü âlem-i mülktür. Hissedilebilen âlemdir. Âlemi nâsut âlem-i his, âlem-i anâsır, âlem-i eflâk, âlem-i kevn ü fesâd da denilir. *Çobannâme Mesnevîsi*’nde yer alan aşağıdaki beyitlerde âlem-i nâsutunu âlem-i lâhuta döndüren mürşidine seslenen çobanın duygularını terennüm edilir (Altıntop: 2015 226).

*Sen sebeb oldun velî iy muhteşem
Ki eyledi Hak bana bu denlü kerem (259)*

*Mürşidüm oldun benüm iy şehriyâr
Hızır sana yoldaş u İlyâs yâr (260)*

*Egriligüm doğrulğa döndüren
Bendesini Tanrısına göndüren (263)*

Devamında, mülk ile melekût âlemi yani cismânî ve rûhânî âlem arasındaki âlem sayılan ceberût âlemine değinilmiştir:

*Menzilümi geh melekût eyleyen
Gâh makâmum ceberût eyleyen (265)*

Şârihin eserini oluştururken vermek istediği ana düşünce belki de gönlün, niyetin sözlerden veya dış görünüşten çok daha önemli olduğudur. İnsanın düşüncesini bazen yanlış ifade edebileceğini, sürç-i lisân edebileceği, bunların hoş karşılanması gerektiği vurgulanmıştır. Çobanın samimi bir dille Allah’a yalvardığı esnada tuhaf sayılabilecek sözler söylemesi onun bu davranışından dolayı dışlanmaması gerektiği tavsiye edilir. Nitekim Mevlâna bu felsefeyi her durumda

hayatına tatbik etmiş ve bu konuda çevresine örnek olmuştur. Burada yeri gelmişken Selâhaddin Zerkûbî'yi anmak gerekir. Zerkûbî ümmî bir kişidir. Konuşurken kelimeleri bazen yanlış telaffuz ettiğinden Mevlâna bağlıları onu irşat makamına layık görmezler. Onu alaya alırlar ama Mevlâna ona yakınlık gösterir, ona muhabbet duyar. Onu irşâd makamına layık görür. Fakat diğerleri bunu yine anlayamazlar.⁹ Çobannâme'de bu durum açıkça dile getirilmiştir:

Sanma beni nâzır olam surete

Ben gönüle nâzıram ü niyyete (104)

Ben nazar eylemezem illâ dile

Her ne galat söylese bakmam dile (105)

Şârihin Maksadı

Şârihler şerh ettiği metinlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için böyle bir ameleye yönelirler. Şârihler, açıklamasının elzem olduğunu düşündükleri eserleri kendi bilgi birikimlerine, dünya görüşlerine göre şerh edip okuyucunun hizmetine sunarlar. Rûşenî de Çobannâme'yi böyle bir saikle yazmış olabilir. Rûşenî, eserini yazma nedenini gelenekteki sebab-i teliflere benzer şekilde açıklamıştır. Rûşenî, Çobannâme'nin Farsça mensur kısmında, bazı dostlarının kendisinden Mesnevî'nin bir yerinde gizli bir hazine olarak duran Çoban hikâyesi'ni Türkistan'a hediye olarak Türkçeye tercüme etmesini istediklerini eserini bu nedenle yazdığını söylemiştir (Tunç, 1997: 240).

Çobannâme'de Kullanılan Kaynaklar

Ayetler

İslâmî dönem Türk edebiyatının en önemli kaynağı hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Mesnevî'de de baştan sona buna tanık oluruz. Mesnevî'nin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışan şârihlerin ise bu kaynakları bizlere göstermemeleri düşünülemezdi. Rûşenî hem Çobannâme'de hem Neynâme'de birçok ayetten ve hadisten iktibaslar yapmıştır.

Şu mısralarda İhlas Sûresi'nden iktibas yapılmıştır:

Birleyüben hazretüni Rûşenî

Didi huva'l-lâhu ehad ey Ganî (396)

⁹ Avşar, Ziya (2014) "Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, "Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü", [Erişim tar. 08.11.2023] <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Mevlâna-celaleddini-rumi-muhammed>

Şu beyitte kişinin kalbinin saf olarak Allah'ın karşısına çıkması ifade edilir. Burada, Hucurat Sûresi 89. ayete gönderme yapılmıştır. (Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler o günde kurtuluşa erer.)

Sâf ola her kişi ile sînesi

Olmaya bir kimseye kînesi (280)

Çobannâme'de, Araf Suresi 172. ayette geçen ruhlar âlemine, elest meclisine gönderme yapılmıştır. (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)

Her birinün var benimile yâkîn

Gizlüce bir sözceğizi ey emîn (145)

Ashab-ı Kehf'e, Kehf Suresi 18. ayetinde Kıtımir adlı köpeğe gönderme yapılmıştır:

Kardaşı idi seg-i ashâb-ı kehf

Yankılanurdı kaya idende lehf (324)

Kâf Sûresi'ndeki "Biz size şah damarınızdan daha yakınız." ayetine gönderme var. (Kâf 16)

Biz ıraga ey bize bizden yakın

Zann u gümânı aluban vir yakîn (378)

"İyiliği emret, kötülüğü men et." anlamındaki Al-i İmran 104; Tevbe 112; Hud 116; Bakara 44; Araf 199. ayetlere gönderme yapılmıştır.

Emr-i ma'ruf diyüp sen sana

Çapma binüp nefs atına her yana (442)

Hadisler

Rûşenî, Çobannâme'de hadislerden çok fazla alıntı yapmamıştır. Bunun yanında Çobannâme'nin bir bölümünü bir hadisin (Hastalandım, ziyaret etmedin) şerhine ayırmıştır.

Çobân hikâyesinde vurgulanan temalardan biri insanın gönül güzelliğidir. Aşağıdaki beyitte bu konuyla ilgili bir hadise gönderme yapılmıştır. Hadis şu şekildedir: "**Muhakkak ki Allâh sizin Suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat O, sizin kalplerinize ve amellerinize bakar.**"

Sanma benî nâzır olam surete

Ben gönüle nâzıram ü niyyete (104)

Tasavvuf kültüründe "Benlik" in yok edilmesi vardır. İnsanın kendini gerçekte var olarak görmesi doğru bir düşünce değildir. Aşağıdaki beyitte "Vücûdun en büyük günahıdır." hadisine gönderme var.

*Men dime 'indî dime menni dime
Terk-i enâniyet it inni dime (452)*

Zengin olma hırsı, mal, dünya hırsı İslam dininde, tasavvuf kültüründe yanlış olan davranış tarzlarından biridir. Çobannâme'de bu hadise de gönderme yapılmıştır. “*El fakru fahri*” (Fakirlik övücüdür.)

*Özlerüni leng düzetdükleri:
Fahri koyup fakri gözetdükleri (408)*

Aşağıdaki beyitte “Hastalandım, ziyaret etmedin.” hadisine gönderme yapılmıştır. Çobannâme'de 467. beyit itibarıyla bu hadis şerh edilmiştir.

*Sevgili bir kulum sayrudur
Sanma ki benden sen anı ayır dur*

*Ben hoş idem bunca 'atâlar sana
Haste olam gelmeyesin sen bana (471)*

Peygamberler ve Peygamber Kıssaları

Esas konusu Hazret-i Musa'ya dayanan birçok yerde Musa ile Çoban hikâyesinin ana bölümlerinin dışında da Hazreti Musa'ya, Hızır, İlyas, Yuşa, Harun, İsa gibi peygamberlere ve dinî şahsiyetlere bunlarla ilgili olaylara ve mucizelere değinilmiştir.

*Mûsî-i 'İmrân pey-i Yuşa' kadem
'İsî-Meryem dem-i Hârûn-ı şiyem (5)*

*Vakt ola Hızr ola tutup döğdigün
Kardaşı İlyâs ola yâ söğdigün (464)*

*Mûsî-i vakt idi çubânlıkda ol
Bulmuşidi Hızr bigi hakka yol (320)*

*Elde 'asâsı idi san ejdehâ
Yudar idi her kimi diyince hâ (26)*

*Mûsî-i 'İmrân kelîm ü kerîm
Hûb kelîmin geyüben hoş selîm (24)*

Atasözü, Deyim Gibi Dil Ürünleri

Çobannâme’de atasözü, deyim vs. sözler de kullanılmıştır. Bunların sayısı eserin hacmine nispeten ne çok ne az sayılabilecek sayıdadır.

Şu mısralarda “Akşam olunca aksak geçi öne geçer.” atasözüne gönderme vardır.

Otlaga gidende reme gör nider
Sakalı uzun keçi önce gider (504)

Şu beyitte “Deliye günah yazılmaz.” atasözüne gönderme yapılmıştır:

Dimedüler mi delüye ne kalem
Her nereye yürüse çekse ‘alem (528)

Bu mısralarda ise insanın dili yüzünden başına bela açması ifade edilmiştir:

Ol dile bu dilden irer her ne irer
Ol dilün incüsini bu dil direr (109)

Çobânnâme’de yer alan şu mısradan, insanın ben bilirim diyerek ukalalık yapmasını terk etmesi gerektiği tavsiye edilmiştir:

Ben bilürem dimegi ko yüri var (138)

Çobannâme’de 450. beyitte, tatlı dilin güzelliğinden, kötü sözün acılığından bahsedilmiştir.

Şehd bigi tatlu durur tatlu söz
Zehr bigi acu durur yatlu söz (450)

Benzer şekilde 268. beyitte ‘acıyı bal eylemek’ deyimine gönderme yapılmıştır.

“Sirkemi mül diyu mey-hûr eyliyen” (268)

Aşağıdaki beyitte ‘tuz ekmek hakkını bilmek’ deyimine gönderme var.

Nan u nemek hakkını bilürdi key
Ol seg-i Ferruh-ruh-ı Ferhunde pey (326)

Şu beyitte ayağa düşmek deyimini kullanılmıştır:

Rûşenî miskîn dahi ey bî-nazîr
Ey her ayağa düşene dest-gîr (344)

Folklorik Unsurlar

Aşağıdaki beyitte geleneğimizde yer alan kına yakmak, yüzük takmak gibi âdetlere gönderme yapılmıştır:

*Yüzüceğüm parmağına dakınup
Yağımı hınnâ yirine yakınup (242)*

Çobannâme Çerçevesinde Rûşenî-Ankaravî

Mesnevî'nin ikinci cildinde Mûsâ ile Çoban hikâyesinde yer alan bu beyit Rûşenî tarafından aşağıdaki beyit ile ifade edilmiştir. Beyit başka bir şârih olan Ankaravî tarafından açıklanırken Rûşenî Dede'ye gönderme yapılmıştır. Beyitleri alıntı yaptığımız araştırmadaki şekilleriyle aldık.

Rûşenî

*Lafz eger râst ola ger kecek
Hiç kayurmaz bize ma'nâ gerek (110)*

Mesnevî

*Z'ân ki dil cevher büved güften 'araz
Pes tufeyl âmed 'araz cevher garaz (1767)*

Zîrâ ki kalb cevhersiz 'arazdur pes 'araz tufeyl ü tâbi' ve cevher garaz u maksûd geldi ya'nî ol eclden nâzır-ı kulübüz ki kalb cevherdür ve maksûd oldur ve söylemek 'arazdur pes 'araz tufeyl ü tâbi' geldi ve cevher garaz u maksûd oldu beyt

*Lafz eger râst bu diğer gerek
Hiç kılmaz bize ma'nâ gerek
Didigi Rûşenî Dede'nün bu ma'nâya göredür (Yalap, 2014: 561).*

NEYNÂME

Nüshaları

Genellikle Rûşenî külliyyatı içinde yer almaktadır. Yetmiş civarı Rûşenî külliyyatı nüshalarının aşağı yukarı altmışında Neynâme eseri de yer almaktadır. Neynâme'nin müstakil olarak yer aldığı nüshalar azdır.

Eserin Adı

Neynâme olarak bilinen bu eserin tam adı eldeki bilgilere göre belli değildir. Eski nüshaların birinde “*Hazret-i Dede Kaddesallâhu Rûhahu Mesnevîrâ be Türk Beyân Kerdeest*” şeklinde bir başlık geçmektedir (Uzun, 1990: XVII). Ali Emiri 186/386b varağı alt kısımda Neynâme başlığıyla başlamış. Yine Ali Emiri 183/4 numaralı yazmada 60a'da “*În Risâle ist ki der beyân-ı sıfat-ı ney ü teşbih kerdenes be insân-ı kâmil u zuhûrât-ı vey gûyed*” başlığı ile başlar. Eserin adı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir ama yaygın olarak bilinen adı Neynâme'dir.

Neyin öyküsünün kaynağının Fars edebiyatı olabileceği tahmin edilmektedir. Mevlâna'nın bu konuda Attar'dan etkilendiği söylenir. Ferîdüddîn Attâr'ın Mantıkü't-Tayr'da anlattığı neyzen öyküsünün “*Ney üfleyen birisi, ölüm hâline geldi. Biri ona “Ey sırrın ta kendisi kesilen, bu kıvrınma zamanı hâlin nasıl, ne âlemdesin?” diye sordu. Neyzen dedi ki: “Hiç sorma, anlatılacak gibi değil ki! Bütün ömrümce yel üfürdüm; sonunda da toprağa gittim vesselâm!”*”¹⁰

Mevlâna'nın ney öyküsüyle Attar'ın öyküsünün benzerliği tartışılabilir fakat Attar'ın Mevlâna üzerindeki etkisi bizzat Mevlâna tarafından dile getirilmiştir:

‘Attâr rûy bûd ve Senâî dü çeşm-i û

Mâ ez-pey Senâî vü ‘Attâr âmedîm

[Attâr rûh, Senâî de onun iki gözü idi. Biz, Senâî ve ‘Attâr'ın izinden geldik (yürüdük).] (Zavotçu, 2009: 721)

Eser hakkında yapılan çalışmalarda eserin beyit sayısı 1028 olarak gösterilmiştir (Uzun, 1990; Tavukçu, 2005). Şenarslan ise Neynâme'nin beyit sayısını 1082 olarak tespit etmiş ve çalışmasını bu minval üzere oluşturmuştur (Şenarslan, 2020). Eser aruzun fâilâtün/fâilâtün/fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Konunun değişmesine paralel olarak bazı bölümler mefâilün/mefâilün/feülün kalıbıyla yazılmıştır. Toplam 27 bölümden oluşmuştur (Şenarslan, 2020).

Neynâme'de ilk bölümde Mesnevî'nin ilk beyitlerinin tercümesi yapılır. Neyin kamışlıktan yani vatanından ayrılması, âh u figân etmesi, inlemesi temsili

¹⁰ Ferideddin Attar: *Mantık Al-Tayr II*, çev.: Abdülbaki Gölpinarlı, MEB Yay., İstanbul 1991, s. 7.

olarak anlatılır. Bu bölümde daha çok neyin “sûreten” tasviri yapılmıştır. 21. beyit itibarıyla “ney”in ma’nen anlamı açıklanmıştır:

Gerçi kim suret yüzünden bir neyem¹¹

Lik ma’nâ gözi ile gör neyem (20)

159-167 beyitleri arasında “Der Beyân-ı Sırr-ı Bûy” başlığı altında İlâhî anlamda kokunun sırlarından, etkilerinden bahsedilmiştir. Hazret-i Ya’kûb’un bu kokunun etkisiyle gözlerinin görür olduğuna değinilmiştir.

Çeşm-i Ya’kûb’a viren göz bû-imiş

Söyleyen her dildeki söz bû-imiş (162)

168. beyitle birlikte neyin insân-ı kâmile teşbih edilmesi anlatılmıştır. İnsânın kâmil olma yolunda çektiği sıkıntılar neyin inlemesine atıfta bulunarak anlatılmıştır. Neyden murâdın insân-ı kâmil olduğu vurgulanmıştır.

168-217 beyitleri arasında Rûşenî, neyin Allah aşkıyla inlemesinden, gamlı oluşundan ve Allah aşkıyla inlemenin, gamlı oluşun faziletlerinden bahseder (Şenarslan, 2005: 21). Burada Hazret-i Davud’dan onun hayvanlarla birlikte Allah’ı zikrinden, neyden bahsedilmiştir. Davudî ses, dağlarla, taşlarla, hayvanlarla birlikte Allah’ın tesbih edilmesi anlatılmıştır. 123. beyit itibarıyla neyin kamışlıktan kesilip başka bir âleme gönderilmesi anlatılarak insanoğlunun hikâyesine geçilmiştir. 235. beyit itibarıyla temsili olarak ney ile aşkın sohbeti anlatılmıştır:

Ditredi ‘aşkı görüp ney berg-vâr

Teb tutan gibi olup bî-ihyâr (235)

313. beyitle birlikte “hû”nun sırları anlatılmıştır:

İy “ve in min şey’i”un¹² sırrın tuyan

Uymayan zâhir söze sırta uyan (313)

“Küllü şeyin hâlikun illâ vechehu”

Sırrını fâş eyleyen hû hû diyu¹³ (315)

¹¹ Neynâme’yi incelerken örnek olarak verdiğimiz beyitleri Necip Fazıl Şenarslan’ın çalışmasındaki beyitlere göre aldık (Şenarslan, 2020). O çalışmada olmayan beyitleri ise Mustafa Uzun çalışmasından aldık (Uzun, 1990).

¹² Gönderme yapılan ayetin tamamı şu şekildedir: “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunanlar O’nu tesbih eder; O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihini anlayamazsınız. O halimdir, bağışlayıcıdır.” (İsra 44)

¹³ Gönderme yapılan ayetin tamamı şu şekildedir: “Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O’ndan başka tanrı yoktur. O’nun zatından başka her şey helak olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.” (Kasas 88)

Ol Resûl'ün "ente minni" didüğü¹⁴
Olmayan bir kerre "inni" didüğü¹⁵ (323)

315. beyit itibarıyla Hazret-i Peygamber'in Hazret-i Ali'ye bir sır vermesi ve Hazret-i Ali'nin bu sırrı saklamaya takati kalmayınca sırrı kuyuya söylemesi olayı anlatılmıştır. Anlatılanlara göre kuyu bu sırrı duyunca coşar, taşar, suyun taşıdığı yerde de kamışlar biter. Bu kamışlardan yapılan neylerin içleri duydukları sırrın etkisiyle Allah aşkıyla dolar. Rûşenî'ye göre ney daima hû hû der, gû gû, yani anlamsız sözler söylemez (Şenarslan, 2020).

Didi peygamber Ali'ye k'ey ahî
Ger tükendi kalmadı sabrun dahı (358)

Var fûlan çâha di sırrı itme fâş
Sakla sırrun hâzır-ı kandîl-i bâş (359)

Varuban çâha 'Alî bir "hû" didi
Özge sırlardan ne ol ne bu dedi (361)

Sonraki kısımda 405. beyit ile birlikte, bir kişinin Hazret-i Ali'nin sırrını söylediği kuyunun içinden bir ney yaptığı ve onu üflemeye başladığı Hazret-i Ali'nin o neyin sesini duyması ve oradakilere neyin ne anlattığını söylemesi hikâye edilmiştir. Ney artık Hazret-i Ali'nin sırdaşı olmuştur. Sırrı bilen sayısı ikiye çıkmıştır. Bu noktada Rûşenî, sırrı bilen sayısının iki olması sonucunda o sırrın yayılabileceğini gelenekte yer alan veciz bir cümleyle ifade etmiştir:

Çünkü sırrun çâha didün iy şücâ'
"Küllü sırrın câveze'l-isneyni şâ"¹⁶ (405)

Daha sonraki bölümde, konuşmadan, yorum yapmadan yaratıcısına teslim olan bir kul; mürşidine bağlanmış bir derviş tasvirini görüyoruz. Sanki "ben bilmem" zikriyle tasavvuf kültüründe yer alan kalbin temizlenmesi ameliyesi (tahliye) anlatılmıştır. Ney konuşmadan, yorum yapmadan, kimseden habersiz

¹⁴ Hadis: "Ente minni bimenzileti Hârûne min Mûsâ" (Senin bana olan yakınlığın Hârûn'un Mûsâ'ya olan konumu gibidir)

¹⁵ "Sen bendensin." Hz. Peygamber. Hz. Ali'ye yakınlığını ifade etmek için "sen benden, benim ailemdensin" demiştir. Ancak bir kere bile olsa "inni ben sendenim" dememiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye "ente minni ve ene minke sen bana bağlısın ben de sana" dediği bilinmektedir (bk. Buhârî, Sulh 6, Megazi 43). Ancak Şiiler bu hadisi istismar ettikleri için Rûşenî bu beyitte buna işaret etmektedir (Uzun, 1990: 109).

¹⁶ "İki kişi arasındaki bütün sırlar duyulur." (İki kişinin bildiği sır değildir.)

sadece “Hû” der. “Hû” diyerek Allâh’ı zikreder, onu arar ve bu arayıştan dolayı da mütemadiyen inler.

*Bî-zebân her dem Hudâ’yı zikr ider
Zikr-i bîkr ider velî bî-fîkr ider (416)*

*Ney anun kûyında bir gûyendedür
Nite kim cûyında bir cûyendedür (423)*

*Dâyim itdüğü budur feryâd-ı ney
Âh u feryâd u figândur zâd-ı ney (440)*

457. beyit itibarıyla Neyden murâdın, Hakkın abdâlı olmak olduğu, abdâl-ı İlâh olabilmenin ise aşkla mümkün olabileceği anlatılmıştır. İlâhî aşkı bulamıyorsan Allâh’ın yarattığı bir mahlûkı sev yeter ki sev denmiştir:

*Ney dimekdür ya’nî abdâl-ı İlâh
Sözüme ey cân kalenderler güvâh (458)*

*Tapmağ olmaz anı bî-’aşk ey ‘amû
‘Aşkla tapdı tapan anı hamu (470)*

*‘Aşk-ı Hâlik idemezsen ey ahî
Bâri var bir ‘aşk-ı mahlûk it dahı (472)*

*Bâri tur bir var oturma gez ev ev
İste tap bir sürmelü karıyı sev (473)*

557-888. beyitler arasında “Hû”nun hüviyetinin beyânı yapılmıştır. Hû, Sûfî lüğatinde Allâh’ı anmak için kullanılır. Neyin üflenmesi sonucunda çıkan ses de aynı zamanda Hû lafzına benzetilmiştir. Bu bakımdan neye bir kutsiyet de atfedilir (Şenarslan, 2020).

*“Hû” di kim “hû” her ne kim var Hûdadur
Hây u hûyı olmayan bî-hûdedür (586)*

Her “hû” diyenin “ehl-i hû” sanılmaması gerektiği vurgulanmıştır:
*Sanma sen her Hû Hû diyeni ehl-i Hû
Hûda özin mahv idendür ehl-i Hû (663)*

939-1025. beyitler arasında Telvin ve Temkin'den bahsedilmiştir. Bu kavramlar İslam Ansiklopedisi'nde şu şekilde geçer: "Renklenmek, boyanmak" anlamındaki telvîn ile "yerleşmek, karar kılmak, sabit olmak" anlamındaki temkîn tasavvuf literatüründe fenâ-bekâ, sekr-sahv, cem'-fark gibi karşıt terimler olarak kullanılmıştır. Telvîn ve temkin bazı eserlerde televvün-temekkün diye geçer. Telvîn kulun hâllerinde değişiklik göstermesidir. Sâlikin hâlinin farklı sûretler kazanması, bir hâlden daha yüksek veya düşük bir hâle bürünmesi, bir sıfattan başka bir sığata intikal etmesidir. Sâlik Hakk'a vuslatı gerçekleştirince temkin sahibi olur. Vuslatın alâmeti sâlikin kendinden tamamen geçmesi, beşerî ve nefsanî kayıtlardan kurtulmasıdır. Telvin ve Temkin'den bahsedilirken İbnül Arabî ve onun eserlerine gönderme yapılmıştır.

*Dimiş ol kim Fusûsun eyesidür
Ki telvîn dom ana geyesidür (939)*

*Fusûsunda getürmüşdür bu sözi
Giyüp telvîn libâsını öz özi (952)*

1028 itibarıyla, Rûşenî ağabeyi Mollâ Alaeddin Rûmî'ye ayrı bir başlık açıp onu övmüştür:

*Ol eyledi bil anı ey karındaş
Tarik-i Halvetî gizlü-iken fâş (1033)*

*Karındaşı karîni Rûşenînün
Enîsi hem-nişîni Rûşenînün (1034)*

900-913 beyitleri arasında ise her şeyhim diyene dikkatle yaklaşılması gerektiğinden ve şeyhi Seyyid Yahya'dan bahseder. Bu kısım, Rûşenî'nin hayatı ve tasavvufî kaynakları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir (Şenarslan, 2020: 22).

*Dime her şeyhem diyene şeyh sen
Her kara hırka giyene şeyh sen (901)*

*Her ele sunma elün ya'nî ki var
Sanma ey tâlib her elde nesne var (902)*

1064. beyitten itibaren hatime kısmı başlıyor. Son beyitler şu şekildedir:

*Bunları nazm itdügünden Rûşenî
Bu murâdı ey gözümün rûşenî (1081)*

*İşiden gören anı ihlâsla
Fâtîha okuya ‘amm u hassla (1082)*

Şerh Metodu

Neynâme, Mesnevî’nin bir kısmına yapılan manzum şerhler arasındadır. Eserde Mesnevî’nin ilk on sekiz beyti manzum olarak şerh edilmiştir. Dönem olarak 15. yüzyıl olması hasebiyle ilk dönem şerhleri arasında değerlendirilmektedir. Neynâme’de Mesnevî beyitleri belirli bir şerh düzenine bağlı kalarak açıklanmamıştır. Beyitler bazen tek tek tercüme edilmiş ve açıklama yapılmış bazen beyitler tercüme edildikten sonra daha ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Rûşenî, Neynâme’deki konulara birçok mesnevide olduğu gibi başlıklar vermiştir. Bu başlıkları anlatacağı konulara göre vermiştir. Rûşenî, bazen açıklama yapacağı konuyu, maksadını açıkça ifade ederek belirtmiş:

Gerçi kim sûret yüzinde bir neyem

Lîk ma’nâ gözi ile gör neyem (20)

Bahsedilen konuyla ilgili veya beyitle ilgili açıklama yapılırken murâd, maksâd gibi tabirlere yer verilmiştir. Bu tabirleri, Mesnevî’yi şerh eden diğer şârihlerde de çokça görebiliyoruz. Aşağıda neyden murâdın kâmil insan olduğu vurgulanmıştır. Şener Demirel bir çalışmasında, Ney ve neyistan ile ilgili sembolik değerlere verilen anlamların kaynağı Surûrî şerhi olarak gösterir. Bilindiği gibi Mesnevî’ye ilk tam şerhi Surûrî yapmıştır. Surûrî’ye göre neyden murâd, mürşid-i kâmil; neyistandan murâd ruhların bedenlerle birleşmeden önce bulundukları lâhut âlemidir (Demirel, 2012: 927).

Hû didüğünden murâdun Hakk mıdur

Ol Hakîm Fâil-i Mutlak mıdur (693)

Bu söze zinhâr inan itme ‘inâd

Ney demekten şahs-ı kâmindür murâd (217)

Rûşenî, “ney”in ne olduğunu anlattığı kısımda tasavvuf kültüründe yer alan ve insanın kendi varlığını bir hiç olarak görmesi gerektiğini vurgular. Tevriye yaparak hem “ney”i anlatır hem kendisinin bir hiç olduğunu dile getirir.

Men neyem ki menüm için Mevlevî

Söyleyüp bir hoş kitâb-ı Mesnevî (15)

Men neyem kim demde demüm dest-yâr

Bana olmuşdur dehân ı dest yâr (21)

Men neyem kim ide nâle men
Mûya döndüm mûyeden hem naleden (22)

Men neyem kim adımı koyup kalem
‘Alemün içinde eyledi ‘alem¹⁷ (190)

Bu beyitlerde geçen “men neyem” ifadesi bize Molla Câmi’nin Mesnevî’nin ilk iki beyit şerhini hatırlatıyor. Şöyle ki Mollâ Câmi, ilk iki beyit şerhinde bu ifadeyi kullanır.

Kist ney an kes ki gûyed dembedem
Men neyem cüz mevc-i deryâ-yı kîdem¹⁸

(Ney kimdir? Her dem ezel deryâsının dalgasından başka bir şey değilim, diyen kimsedir).

Rûşenî de “men neyem” ifadesini özellikle kullanmış, hem “ney”in vasıflarını anlatmış hem de “ney” benlik duygusunu yok eden insân-ı kâmil vurgulanmıştır. Amil Çelebioğlu bu durumu şöyle izah eder: “Kâmil insan, kendi varlığını mutlak varlık karşısında reddedendir. “Ney”in içinin boş olup neyzen sayesinde anlam kazanması, insanın varlığının tek başına bir anlamı olmaması ancak mutlak varlık olan Allah sayesinde bu varlığın anlam kazanması arasında ilgi kurulmuştur” (Çelebioğlu, 1985: 14).

Dede Ömer Rûşenî, Molla Câmi’nin “Dü Beyt” şerhini görmüş olabilir. Ankaravî gibi kendisinden önceki şerhleri dikkatle inceleyen bir şârihin de Câmi’nin ve Rûşenî’nin şerhini çok iyi bildiğinden şüphe yoktur. Çobannâme’de Ankaravî’nin Rûşenî Dede’ye yaptığı göndermeden söz etmiştik. Ankaravî’nin de Mesnevî’nin ilk beyitlerini şerh ederken Câmi’nin “men neyem” ifadesine gönderme yapması ve tıpkı Rûşenî ve Câmi’deki gibi “yokluk” vurgusu ilk beyitlerin şerhi konusunda bu üç şârih arasında birliktelik oluştuğunu gözler önüne sermektedir. Zaten Ankaravî ney kelimesini şerh ederken ney kelimesinin ehl-i Fûrs tarafından nefy anlamında kullanıldığını da vurgulamıştır.

Devamında da Rûşenî şerhinde Allâh’ın bilinmek istemesi sebebiyle ilk önce insanı yarattığına değinilir. Bu noktada Rûşenî, “küntü kenzen” hadisini iktibas eder. Rusûhî Dede de ikinci beyti şerh ederken “küntü kenzen”i iktibas eder.

Rûşenî’nin, insanın yokluktan gelmesini, mukaddes bir varlık olduğu ve “benlik” konusuna değindiği bu kısım Şeyhü’l-ekber’in bu konuda söylediği şu cümleleri akla getiriyor: “Biz söylenmemiş ve burçların zirvelerine asılı kutsal

¹⁷ Bu beyit Mustafa Uzun çalışmasından alınmıştır.

¹⁸ Eser, İ. (2021). Hoca-zâde Muhammed Râsim’in Mesnevî Şerhi ve Kaynakları. Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), 28-41.

harfler idik. Orada ben benim, biz sen; sen o; her şey Hakk'ın suretindedir. Bunu bir ermiştin sor."

*Benden evvel nesne halk itmedi Hak
Hiç benim bigi yaratmadı çü Hak¹⁹ (59)*

*Adımı gerçi benim bende kodı
"Küntü kenzen" sırrını bende kodı (191)*

*Mürg-i sîmîn-bâl u zerrîn ruh menem
Her ne yüzden baksalar ferruh menem (193)*

Neynâme'nin sonunda Rûşenî, Şeyhü'l-ekber'den bahseder. Eserini oluştururken Şeyhü'l-ekber'in eserlerinden yararlandığı âşikârdır. Tam da bu kısımlar açıklanırken Ankaravî'nin, Şeyhü'l-ekber'den iktibas Ankaravî'nin Rûşenî şerhinden yararlandığını gösterir.

Şârihin Maksadı

Şârihler şerh ettiği metinlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için böyle bir ameleye yönelirler. Şârihler, açıklamasının elzem olduğunu düşündükleri eserleri kendi bilgi birikimlerine, dünya görüşlerine göre şerh edip okuyucunun hizmetine sunarlar. Rûşenî, Neynâme'de "ney"den yola çıkarak tasavvuf felsefesini, tasavvuf mertebelerini bununla birlikte vahdet-i vücûd, fenâfillâh, insân-ı kâmil tasavvufun önemli kavramlarını anlatır.

Neynâme'de Kullanılan Kaynaklar

Ayetler

Neynâme, Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine manzum olarak yapılan bir şerhtir. Bu şerhte sadece ilk on sekiz beyit tercümesi yer almaz ayrıca vahdet-i vücûd, fenâfillâh gibi tasavvuf kavramları, tarikatın adabı ve erkânı gibi konular da yer alır. Rûşenî bütün bu konuları işlerken İslamî edebiyatın en önemli kaynağı olan Kurân-ı Kerim'den birçok ayeti iktibas eder. Rûşenî Dede'nin, Neynâme'de gönderme, iktibas yaptığı bazı ayetleri aşağıda gösterdik:

28. beyitte *Neczî men şekera* (Şükredenleri böyle böyle mükâfatlandırırız), Kamer Suresi 35. ayetten iktibas yapılmıştır. 65. beyitte *Nefahtu fîhi min rûh* (Ona kendi ruhumdan üfledim) ile Hicr Suresi 29. ayete gönderme vardır. 61. beyitte

¹⁹ Buradaki üç beyit Şenarslan çalışmasında Kalemname'de yer alıyor. Neynâme'de yok. Bu nedenle 59, 191, 193. beyitleri Mustafa Uzun çalışmasından aldık (Uzun, 1990: 21).

Enbete'llâhu nebâten tayyiben (Allâh iyi bir şekilde büyütüp yetiştirdi) manasına gelen ayet Al-i İmran 37. ayette geçer. 194. beyitte *Didi anınçun "yâ cibâlû evvibi"* mısrasında Sebe Suresi 10. ayette yer alan "Dağların ve kuşların Hazret-i Davud'la birlikte Allâh'ı tesbih etmesi" anlatılmıştır. 313. beyitte *İy "ve in min şeyin"ün sırrın duyan* (Onu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur) mısrasında İsra 44. ayetten iktibas var. 315. beyitte *Küllü şeyin hâlikun illâ vechehu* (Onun zatından başka her şey yok olacaktır) mısrasında Kasas Suresi 88. ayetinden iktibas yapılmıştır. 630. beyitte *Kul huvallahu ahad* ile İhlas Suresi'ne telmih yapılmıştır. 639. beyitte *Hüvel evvel hüvel âhir*, (O en evveldi ve en sondur) ile Hadid Suresi 3. ayetten iktibas yapılmıştır. 661. beyitte *Küllü şeyin halikun illa vechehu* (Onun zatının dışında her şey yok olacaktır) mısrasıyla Kasas Suresi 88. ayete gönderme yapılmıştır. 745. beyitte *min habli'l verid* (Biz ona şah damarlarından daha yakınınız) Kaf Suresi 16. ayete gönderme yapılmıştır. 813. beyitte *inde melikin muktedir* (Kudretli bir melikin yanında bulunurlar) Kamer Suresi 55. ayete telmih var (Uzun, 1990: 111). 873. beyitte *Bir baka dimeye "ke'l-en'âmı"* (Hayvan gibidirler) ile Araf 179. ayetten iktibas yapılmıştır. Tamamı şöyledir: "*Bunların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar; gözleri vardır ama onlarla göremezler; kulakları vardır ama onlarla işitemezler. Onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.*" 892. beyitte *Hüve fî şe'n*"den içüp *câm-ı müdâm* (O her an bir işte ve oluştadır) mısrasında Rahman Suresi 29. ayete gönderme yapılmıştır. 959. beyitte *Rabbi zidnî ilmen* (Rabbim ilmimi artır) ile Taha Suresi 114. ayete gönderme var. 999. beyitte *Sevâdü'l-vechi fî'd-dâreyn* (İki cihanda yüzü siyah olan günahkârlar) ifadesiyle Al-i İmran 106. ayete gönderme yapılmıştır. 1063. beyitte *Ohuram "hel min mezidin" hoş müdâm* (Daha fazlası var mı?) ile Kaf Suresi 30. ayete gönderme var. Ayet şu şekildedir: "O gün cehenneme doldun mu diyeceğiz? O da 'Daha fazla var mı?' diyecek.

Hadisler

192. beyitte²⁰ *Küntü kenzen sırrını bende kodı* (Ben bir gizli hazine idim). Burada, Allâh'ın bilinmek isteyip kâinatı, insanları yaratması hadisine gönderme vardır. 323. beyitte *Ol resulün "ente minnî" didügi* (Sen bendensin) Hazreti Peygamber, Hazreti Ali'ye yakınlığını ifade etmek için "Sen bendensin." demiştir ama hiç "Ben sendenim." dememiştir. Hazret-i Peygamber'in Hz. Ali'ye sen bana bağlısın ben de sana dediği bilinmektedir. Ancak, Şiilerin bu hadisi istismar ettiği söylenir. Rüşenî buraya gönderme yapmıştır (Uzun, 1990: 109). 857. beyitte

²⁰ Bu beyit Şenarslan çalışmasında Neynâme içinde yoktur. Bu beyti Mustafa Uzun çalışmasına göre aldık.

Utlubü'l-ilme velev bi's-Sin, (İlim Çin'de de olsa kesb ediniz) hadisine gönderme var.

Önemli Olaylara, Dinî Şahsiyetlere Yapılan Göndermeler

178. beyitte (Ebu Derdâ kimi her derde dur), Peygamberin yakın çevresinden biri. “Rabbime kavuşacağım diye ölümü seviyorum, günahlarıma kefarete olacağı için hastalığı seviyorum.” diyen takva sahibi bir kişi. 188. beyitte *İnlegil hoşdur dile Dâvûd-vâr* mısrasında Hazret-i Davud’un Allâh’a çokça yalvarıp inleyen bir peygamber olmasına gönderme yapılmıştır. 326. beyitte, *Fes’elünî min verâil ‘arş* Hz. Ali’nin (Arşın ötesini bana sorun) sözüne gönderme yapılmıştır. Hz. Ali’nin bilgisinin genişliği vurgulanmıştır. 336. beyitte “*Lev deneytum*” *sırrını...* esasen “lev deneytu” (yaklaşıydım) olarak geçer. Cebrail’in Miraç olayında ben buradan öteye geçemem, bir parmak yaklaşısam yanarım, demesine telmih vardır. 842. beyitte *Didi hâzâ leyse vechün kâr-ı bû* mısrasında Hz. Ebubekir’in “Bende bir koku varsa o peygamberden gelmektedir. Bu kokunun kaynağı peygamberdir, ben değilim.” sözlerine telmih var.

Atasözleri, Deyimler, Kelam-ı Kibârlar vs.

Neynâme’de çok fazla olmamakla birlikte atasözlerine, deyimlere, veciz sözlere, kelâm-ı kibârlara temas edilmiştir.

Şu beyitte içi dışına çıkmak deyimini kullanılmıştır:

İçüme taşuma düşdi ‘aşk odı

Yakmaduk gövdemde bir yir komadı (260)

Bu beyitlerde ise “beni benden al-“ ve “baştan ayağa” deyimlerine yer verilmiştir:

Aldı benden benliğüm küllî benüm

Başdan ayağa yahup yanup tenüm (262)

Aşağıdaki beyitte “Bir elde iki karpuz olmaz.”, “Yemek çiğnemedenden yutulmaz.” atasözlerine gönderme yapılmıştır.

Bir elde iki karpuz tutmağ olmaz

Yemeği çeynemedin yutmağ olmaz (1026)

405. beyitte, *küllü sırrın câvezel-isneyni şa’*, (İki kişni bildiği sır yayılır) kelâm-ı kibârı vardır. 542. beyitte *ta’aşşak velev ‘ale’l-hirre* (Kediye bile olsa âşık olunuz) cümlesiyle aşkın önemi anlatılmıştır. 673. beyitte *bi-hükmi men taleb* (Men talebe şey’en vecedehu) yani “Arayan bulur.” olarak geçen vecizeye gönderme yapılmıştır.

234. beyitte *lâ ilâhe illalâh* “İlâh yoktur, cümlesi sirke; ancak Allâh vardır cümlesi baldır.” şeklinde ifade edilmiştir.

Lâ ilâhe haldur illallâh yakîn

Engübîndür engübîndür engübîn (234)

795. beyitte (İnne lillâhi şarâben li'l-havâs), “Allah’ın has kulları için ayrı bir şarabı var.” sözüne gönderme var.

İbnü'l-Arabî'ye ve Onun Eserlerine Yapılan Göndermeler

Ahmet Avni Konuk, Mesnevî şerhinin giriş kısmında Mevlâna ile İbn Arabî'nin aynı kaynaktan beslenen ummanlar olduğunu söyler. Ona göre İbn Arabî'nin eserleri Mesnevî beyitleriyle, Mesnevî beyitleri de İbn Arabî'nin eserleriyle anlam kazanır (Tanyıldız, 2010: 115). Söz konusu bu ilgiyi birçok Mesnevî şerhinde de görmek mümkündür. Rûşenî de eserini oluştururken İbnü'l-Arabî ve onun eserlerinden faydalanmıştır. Neynâme’de, telvin ve temkin bahsinde Şeyh-i Ekber ve onun eserleri özellikle dile getirilmiştir.

Dimiş ol kim Fusûs’un âyesidür

Ki telvîn donu ana giysidür (939)

Fütûhâtı ki dinür ana Mekki

Anun bir vârididür dutma şekki (941)

Şairin Kardeşi Alaeddin Ali'ye, Seyyid Yahyâ'ya ve Memleketleri Aydın'a Yapılan Göndermeler

Rûşenî, diğer eserlerinde olduğu gibi Neynâme’de de doğup büyüdüğü topraklara, hayatına, hayatına yön veren insanlara, şeyhine değinmiştir.

Rûşenî, eserlerinde birçok yerde Aydın ve Tire’ye gönderme yapılmıştır. Bu tarz kelime oyunlarını Çobannâme’de de görmüştük.

Olup Aydın ilinden âşikâre

Virendür şöhreti Güzel Hisâr’e (1032)

İki alemde tapardun Rûşenî

Tireliğün gidüben tapup seni (621)

Rûşenî, eserin sonuna doğru kardeşi Alaeddin Ali’ye de değinmiştir.

Karındaşı ulusu Rûşenî’nün

Küçücekden mürebbsi ganînün (1034)

Karındaşı karîni Rûşenî’nün

Enîsi hem-nişîni Rûşenî’nün (978)

*Olan adı 'Alâ'uddin-i Rûmî
İden tahsil mecmu'-ı 'ulûmı (1035)*

Rûşenî eserinde, şeyhi Seyyid Yahyâ'yı da dile getirmiştir.

*Seyyid-i sâdât seyyid Yahyâ'ya
İrmese irişmez-idi Mevlâ'ya (905)*

*Seyyid-i sâdât Yahyâ gibi ol
Ne görüpdür ne göriser özge ol (906)*

*Pâklıkda Yahyâ-i sâni idi
Cân u dilden şâkir u sâni idi (907)*

Neynâme Bağlamında Rûşenî ve Diğer Şârihler

Rûşenî ile aynı yüzyılda yaşamış ve Mesnevî'nin ilk ve tam tercümesini yapan şârih Surûrî'dir. 15. yılda Surûrî ile birlikte şerh geleneği yerleşmeye başlamıştır. Doğal olarak Mesnevî'deki bazı imgelerin, sembollerin anlamlandırılmasında Surûrî öncülük etmiştir. Rûşenî “ney” ve “neyistan” kavramlarını gerçek manasını izah ederken Surûrî'yi takip etmiştir. 15. yüzyılda Mesnevî'ye şerh yazan başka bir şârih de Molla Câmi'dir. Câmi, Mesnevî'nin ilk iki beytini şerh etmiştir. Rûşenî'nin “Ney”i izah ederken Mollâ Câmi'nin, Ankaravî gibi başka şârihler tarafından da alıntılanan “men neyem” ifadesini Neynâme'nin birçok yerinde kullanması Mesnevî şerhlerinde bazı kavramları izah etmede belirli bir geleneğin oluşmaya başladığını gösterir.

Sonuç

İslamî Dönem Türk edebiyatında bazı eserler zemin eser görevi üstlenmiştir. Mevlâna'nın yaklaşık 26.000 beyit hacmindeki Mesnevî'si bu eserlerden biridir. Mesnevî'nin yazıldığı dönemden itibaren hem Mevlevilik geleneğinde hem Türk edebiyatında büyük etkileri olmuştur. Farsça yazılan bu eseri anlama, anlamlandırma çabaları birçok âlimin, şârihin ilgi alanına girmiştir. Özellikle 15. yüzyıl itibarıyla Mesnevî'yi şerh etme geleneği oluşmaya başlamıştır. Aydınlı Dede Ömer Rûşenî de Mesnevî'nin ilk on sekiz beytine ve Mesnevî'nin ikinci cildinde yer alan Musa ile Çoban hikâyesi'ne Mesnevî biçiminde manzum şerhler yazmıştır. Çalışmamızda bu şerhleri şerh metodu, şerh geleneği çerçevesinde değerlendirdik. Bunları yapmadan önce Aydınlı Dede Ömer Rûşenî'nin hayatı, eserleri ve eserlerin nüshaları hakkında bilgi vermeye çalıştık. Eserleri ve nüshaları

incelerken nüshaların yerleri, kütüphane kayıtları ile ilgili bazı düzeltmelerin, eklemelerin yapılması gerektiğini düşündük. Ayrıca, Rûşenî'nin eserlerinin hangilerinin Divân'ı içerisinde, hangilerinin külliyat içerisinde hangilerinin müstakil olduğuna dair ayrı bir bilgilendirme yazısının gerekliliğini hissettik.

Rûşenî, Çobannâme ve Neynâme eserlerinde sistematik bir şerh düzeni kurmamıştır. Beyitleri bazı zaman mısra mısra tercüme etmiştir bazen Mesnevî'deki bir beyti birkaç beyitle tercüme ve şerh etmiştir. Bazen de Mesnevî'deki birkaç beyti otuz civarı beyitle şerh etmiştir. Şerh esnasında da birçok ayet, hadis gibi kaynaklardan iktibaslar yapmıştır. Kendisi de bir derviş olan Rûşenî, eserini oluştururken kimi zaman tasavvuf kültürüne dair kavramlara temas etmiş, onları uzun uzun açıklamıştır. Aslında Rûşenî, Mesnevî'deki konulardan ve hikâyelerden yararlanarak bir şerhten ziyade tasavvuf kültürünü, tasavvuf felsefesini ele alan nasihatname türünde bir eser kaleme almıştır. Çobannâme'de, baştan sona sûretten, aşkın, akıldan, hikmetin ilimden, hâlin kâlden üstün olduğu vurgulanmıştır. Neynâme'de ise “ney”in hikâyesi üzerinden insanın varoluşu sorgulanmıştır. “Ney”in neyzeninden ayrı kalması ile insanın mutlak sahibinden, vatanından ayrı düşmesi anlatılmıştır. Rûşenî, birçok yerde “men neyem” diyerek hem “ney”i anlatmış hem de İnsan-ı kâmilin Allah karşısındaki konumunu ortaya koymuştur.

Diğer taraftan Rûşenî'nin bu eserlerini 15. yüzyılda yeni yeni oluşmaya başlayan şerh geleneği çerçevesinde değerlendirdik. Rûşenî ile diğer şârihlerin ilgilerini göstermeye çalıştık. Umarız yararlı olur. Edebiyatımıza yön veren en önemli eserlerden biri olan Mesnevî'ye yapılan şerhlerle ilgili yapılacak araştırmaların literatürümüze, Türk edebiyatı tarihine önemli katkılarının olacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

- Altıntop, Nurten (2015). *Dede Ömer Rûşenînin Divânında Tasavvuf*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum.
- Avşar, Ziya (2007). “Rûhu’l-Mesnevî’de Mesnevî’nin İlk 18 Beytinin Şerh Yöntemi”, *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/ 3, Summer, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.114, s. 59-72.
- Avşar, Ziya (2014) “Mevlâna Celâleddin-i Rûmî, “Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü”, [Erişim tarihi: 08.11.2023] <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/Mevlâna-celaledini-rumi-muhammed>
- Aydemir, Semra (1990). *Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri ve Divânı’nın Tenkidli Metni)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Çelebioğlu, Amil, “Muhtelif Şerhlere Göre Mesnevî’nin İlk Beytiyle İlgili Düşünceler”, *1. Mili Mevlâna Kongresi, Tebliğler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları 3-5 Mayıs 1985, Konya, s.14.
- Çelik, İsa (2002). “Mevlâna’nın Mesnevî’sinin Tercüme ve Şerhleri”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Esntitüsü Dergisi*, Sayı 19, Erzurum, s. 71-93.
- Demir, Suna (2010). *Dede Ömer Rûşenî Divanı’nın (1b-60a) Transkripsiyonlu Metni*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Tokat.
- Demirel, Şener (2007). “Mevlâna’nın Mesnevî’si ve Şerhleri” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/10 (2007), 469-504.
- Demirel, Şener (2012). “Sembol, Sembolik Dil ve Bu Bağlamda Mesnevî’nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, Summer 2012*, p. 915-947
- Eser, İzzet (2021). Hoca-zâde Muhammed Râsim’in Mesnevî Şerhi ve Kaynakları, *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 28-41.
- Güleç, İsmail (2009). “Dağılmış İncileri Toplamaya Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük Bir Katkı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/6 Fall, Doi Number: 10.7827/TurkishStudies.879, s. 214-230.

- Kılıç, Atabey (2007). “Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu 12-13 Nisan*.
- Kılıç, Atabey (2012). “Mevlevîlik Kültürüne Katkı Mesnevî Şerhleri Projesi”, *Sufi Araştırmaları-Sufi Studies*, Sayı 2, 2012, s. 13-23.
- Mazıoğlu, Hasibe (1973). “Mesnevî’nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri”, *Mevlâna’nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri*, (15-17 Aralık), Ankara, s.213-234.
- Mazıoğlu, Hasibe (1988). “Dede Ömer Rûşenî ve Çoban-nâme’si”, *1. Milletlerarası Mevlâna Kongresi (1987)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, s. 49-59.
- Özdemir, Mehmet (2013). *İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atü’l-Letâyif ve Matmûratü’l-Ma’ârif) (IV. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Doktora Tezi), Yozgat.
- Özdemir, Mehmet (2016). “Mesnevî’nin Türkçe Şerhleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 11/20 Fall 2016, p. 461-502
- Şenarslan, Necip Fazıl (2020). *Rûşenî Dede Ömer Aydınî Külliyyâtı (Miskin-nâme, Şobân-nâme, Der Kasemiyât ve Münâcât, Der Medh-i Mesnevî-i Ma’nevî-i Mevleviyyet, Ney-nâme, Kalem-nâme, Divan) dil incelemesi-metin-dizin (Doktora Tezi)*, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Tanyıldız, Ahmet (2010). *İsmâîl Rusûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû’atu’l-Letâyif ve Matmûratu’l-Ma’ârif) (1. Cilt) (İnceleme-Metin-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2005). *Dede Ömer Rûşenî Hayatı Eserleri Edebî Kişiliği ve Dîvanı’nın Tenkidli Metni*, Suna Yayınları, Erzurum.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2016). *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvanının Tenkitli Metni*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78365/dede-omer-ruseni-divani.html> (Erişim Tarihi: 10.10.2023)
- Temizel, Ali (2009). *Mevlâna Çevresindekiler, Mevlevîlik ve Eserleriyle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler*, S. Ü. Mevlâna Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Konya.
- Tunç, Semra (1997). “Dede Ömer Rûşenî”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, Konya, s.237-249.

- Uzun, Mustafa (1982). *Dede Ömer Rûşenî'nin Hayatı, Eserleri ve Miskinnâmesi*, Doktora Tezi, MÜ İlahiyat Fak., İstanbul
- Uzun, Mustafa (1990). *Dede Ömer Rûşenî, Neynâme*, İstanbul.
- Ünal, Hidayet (2003). *Rûşenî Ömer Dede'nin Çobannâme Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Vural, Hanifi (2004). *Çoban-nâme*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yay.
- Yalap, Hakan (2014). *İsmâîl Rûsûhî-yi Ankaravî Şerh-i Mesnevî (Mecmû'atu'l-Letâyif ve Matmûratu'l-Ma'ârif) (II. Cilt (İnceleme-Metin-Sözlük)*, (Doktora Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2014.
- Zavotçu, Gencay (2009). "Ney'in Öyküsü ve Dîvân Şiirinde İşleniş", A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 39, Prof. Dr. Hüseyin Ayan Özel Sayısı, Erzurum, s. 719-751.